

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ИЗЛАЗИ ТРИПУТ У МЕСЕЦУ И СТАЈЕ ШЕДЕСЕТ ГРОША ГОДИШЊЕ.

ГОДИНА

4

1867

ВОЈИН

БРОЈ

20

10. Јулија

ЛИСТ ЗА ВОЈНЕ НАУКЕ ВЕШТИНЕ И НОВОСТИ

изд. и уређ. Драгашевић официр.

Образованост народна стоји у тесној сизи са његовим савршенством у уметности ратној.

ОБРАЗОВАНОСТ НАРОДНА СТОЈИ У ТЕСНОЈ СВЕЗИ СА ЊЕГОВИМ САВРШЕНОСТУ У УМЕТНОСТИ РАТНОЈ.

С Француског.

(Продужење).

Они бејаху здраво чувени са своје велике хитрости при бацању стрела, које имаху на себи олова; још, Диоклецијан умножи лаку пешадију и коњицу, која од његовог доба, добијаше све веће и веће важности.

Диоклецијан и Максимин престадоше владати истога дана 305; и узруја се велика царевина да потражи њима заступнике; једни хтедоше да се устали идоларна а други да се уведе Христова вера: и тада беше шест царева на један пут, три на западу а три на истоку; али **Јустинијан I**, који се од тада прозва велики, обори све своје противнике и 306 год. отпоче сам владати.

Он није никад у Риму живео, презирао је народ и сенат и гнушао га се; такође да би одговорио својој силној мржњи, он намести своју столицу у

Византији, главној вароши истоку, коју доцније назваше Костантиновом вароши; па је за тим положио основе новим грађама, и уздигао свест о новој трговини. Костантин је усвојио сјајне и китљиве обичаје оријенталских варвара,*) и скрхао је заједно са стаблом и све огранке старих јунака.

Он постаде тако свереп да је погубио свога сина Криспија само с тога што беше добио сјајних тријумфа у Галији. Он је погубио свога деда, своју браћу, сестру, зета и жену.

На послетку грижа савести продре у његово срце; у својој четрдесетој години прими хришћанску веру и толико је заводи да је узе и као државну религију; све пак то, у след победе (312 године) над Максенцом, једним од оних шест царева, с којима се отимаше о престо, — а који страшно гоњаше хришћане. У овој битци видео је Костантин у ваздуху светли крст с натписом: **In hoc signo vinces** (овим ћеш победити!) Овај појав тако охрабри војску Костантинову, да његов противник упулашен са својом војском одмах остави бојно поље, а с њим победу и слободан престо првome хришћанскоме цару. За успомену на овај дан Костантин мете крст на место орла, који дотле стајаше у сред **labarum**-а царског.

Исте године он распусти гарду преторијанску.

Био је срећан у свима својим ратовима; повратио је ред у војсци, расувши кохорте преторијанске, и први је увео странске корпусе као сталну војску. Преустројио је ову, и да би леђион што лакшим

*) Ово је писао један Шпањолац. *П. Пр.*

за управу учинио, свео му је број на 1000 до 1500 људи. Оставио је правилну снагу, која гарнизонаваше у унутрашњости царевине, а границу чуваше граничарска војска.

Од његовога доба војена служба није имала више никакве примаме, и спрам ње имађаху таке одвратности да се млади људи својевољно сакаташе само да не би у војску морали доћи, — па ово чињаху и сами синови ветерана, како би избегли онај живот, у коме им очеви толико среће имађаху. Јер Костантин узео им беше њихове привилеђије.

Он је раздвојио снагу грађанску од војничке, само из страха, да се не би кађав уважен и чувен грађанин могао уздићи изнад његове величине.

Заштиђавао је и бранио знања, писања и уметности, и издао је слободне законе, у хармонији са вером хришћанском. Он је подигао у Цариграду и у Риму многе хришћанске храмове, а осим тога чинио је милости и подигао силне цркве и у другим местима. Улепшао је своју нову престоницу дивним споменицима.

У рату с Максенцијем виђаше се са свим нова коњица, где и коњи и људи беху оклопом покривени.

После смрти Костантинове 337 год., његова три сина поделише владу, али на скоро је сам Костанције владао.

Под владом Костанцијевом бејаше намесник у Галији неваки **Јулије Апостат**, и после смрти царева 361, његови солдати прогласе га за владара римског. Он је био строг до крајности а имађаше изредних својстава као политичар, ратник и литера-

тор. Али ма да он за мало владаше, опет његова добра својства ништа не вредиаху пред његовом бесомучношћу, његовим празноверјем и упорним гоњењем хришћана, којима хтеде да преобрази веру, пошто ју је најпре проучио.

Јовијен се обуче у пурпuru, а наскоро га замени **Валентинијан I**, који савршено одвоји запад од истока, који беше дао своме брату Валену; овај је умро 378, борећи се против варвара.

Шпанац Теодосије велики, који пређе беше ђенералисим војсци, отпоче управљати судбином источне царевине, 379 године; његове сјајне победе над Висиготима и Францима, којима заповедаше граф Арбогаст, — отклоне за неколико година распадање државе.

Као побожан хришћанин, дао је приметнога примера савршенога потчињења цркви: оставио је знаке царске и молио се јавно Богу, све по налогу св. Амвросија, јер војска му беше учинила сверепу сечу у Тесалији. На крају своје шеснајестогодишње владе, Римљани са свим одбацише своје тешке оклопе; потомци старих јунака нису више могли подносити шлем, оклоп, мач и копље; и ништа чудније не изгледаше од страшнога призора, кад оклопљена бесна коњица варварска поче да млави пешадију римску, која збаци браничко оружје, — да јој је лакше побећи.

У ово доба римске војске уклањаху се од би- така из близа, како би што мање изложене биле ударцима силнијега противника; метна оружја бејаху усавршена као год и машине за бацање зрна. Било

је здраво тешко скупити већи број војника, које је ваљало умножити због многих стрела, које могаше непријатељ да баца.

Под владом Теодосијевом отпоче се утврђивати Цариград јаким и правилним утврђењима.

На западу пак Валентинијена I убише, и војвода Максим седе на престо у место Валентинијен II, коме по праву принадлежаше.

Теодосије дође с римљанима против овога узурпатора; Максиму помагаше Хуни, Алани и Готи; с Теодосијем иђаху Германци, Гали и Маври.

Валентинијан II добије свој престо, но буде убијен, и Евђеније дворски чиновник, буде проглашен за цара. Сад Теодосије и опет дође у Италију, водећи са собом своје здружене варваре и још с њима и Висиготе, које вођаше Аларик. Он је био победитељ и заповедао је с оба дела старе царевине.

На смрти око 390, Теодосије из нова подели круну и престо међу своја два сина Хонорија и Аркадија. Назад, 408 висиготске хорде, које Аларик вођаше дођоше до и Рима продреше у варош, одакле их брзо изагнаше. Али он се и опет врати трагом својих гонитеља, и некадашња заповедница светска паде у варварски ланац. Рим платежан и ослабљен морао је ковати новце са златном сликом Валеријевом и да опусти своје храмове само да откупи живот својим обитаоцима.

После смрти овога освајача владао је Адолфо, и поред све своје варварске ђуди, тајним упутом провиђења, он је поштовао образованост у покореном народу, и шта више гледао је да је продужи и да

преустроји раздвојену царевину. Он покори средње Гале, и са својом неуређеном војском продreo је у Шпанију, одакле је владао двома земљама.

50.000 Вандала пређоше из Шпаније у Африку под вођом својим Гензериком, и са добијеним провинцијама римским начинише јаку краљевину.

Сиромашни Хонорије цар западној половини, непрестано се усиљавао да опет поврати изгубљене земље; али сва ова бејаху узалудна као год и његових последоватеља, који жртвоваше томе и последње остатке војске. Већ срећне војводе, који произађоше од варвара, не беху ретки у римској војсци. Арбадију владао је на истоку Гот Руфин, његов љубимац, као год што у Риму владаше Вандал Стиликон, на место Хонорија. Овај војвода једва је могао скупити 35.000 људи, кад оно 404 год. упаде ђерманац Радагез. Да би добио војску, он је морао узимати и робове, којима даваше слободе и по два дуката златна.

Под скиптром **Валентина III**, који се 424 попе на престо, живео је још један знаменити војвода **Еције**, који беше последња потпора западној царевини, и био је с Атилом велики бој у пољима каталонским 451. Војска је била победила, али у истини то беху сами варвари и странци, јер ако је био тек неки мали број Римљана. Као награду за ову победу, Еција убије неблагодарни цар, кога завидљиви дворјани беху наговорили да то учини.

И после 1228 година пропадне западна царевина римска 476 године по Хр. под владом Ромула Мамилија Августа, из подсеја названог Августием.

Још само остане источан крај царства, који се

од овога доба прозва доњом царевином. Било је врло срећних дана под Јустинијановом владом. У његово је доба војвода Велизар покорио целу ону краљевину, коју Гензерих основа, и још очепио је по велики део од минулога западнога дела. Али и опет завидљиви чанколизми омразеше овога врлога и славнога војводу са његовим царем и заслужна величина изгуби милости владарске. Неки писци веле, да га је Јустинијан, пошто му је очи извадио, протерао изван земље где је и умр'о. Међу тим многи други, по новијем истраживању, веле, да је Велизар, победитељ Гота и Вандала, 565 године умр'о у милости царској, јер му је доказао верност своју.

Цар Јустинијан владао је 38 година и беше велики законодавац. Он је стално заклањао и неговао вештине, писања и трговину, волео је свој народ и предњачио му у знању политичке економије. Али он је подигао данак, пропуштао слабости дворјана својих, и у подигнутим споменицима показао је више величине и огромности него ли углађеног укуса. Он је оборио сенат римски и конзулат стари. Освојитељи Велизар и ушкопљеник Нарза, у Италији, раширише границе царству, које на западу беше изгубило онолики део.

Досадашња њихова стална фортификација, састојаше се само у двоструким зидовима, фланкиратим од кула; и сада пак знатно се увеличаше и учврстише, према томе како ратна уметност беше већ прилично коракнула. Јустинијан удвоји материјалну снагу старих тврђа, сагради 80 градова, подиже и поправи око 600 замкова и тврдињица, ојача обрану

Термопилскога теснаца, понови бедеме многим варошима и тако начини необориву баријеру од Херзонеза Тракије; још заповедио је да се сагради така иста на Криму и подиже врло много браничких тврђа. Ови силни издатци некорисно исцрпоше државино благо; јер сва постројења Јустинијанова само тек за кратко време учуваше живот царевини. Та ко би умео довољно сигурне заклоне начинити тој земљи, где јој из војске беше за свагда одбегла врлина ратна, па што је црње и из душе свију грађана римских?

Под Јустинијаном несташе сталне војске; легијон беше преобраћен у фалангу; пешадија која увек бејаше на првоме реду, даде корака хитрој коњици: уметност ратна једном већ повлизула, нагло је ишла ка савршеноме заборау.

Источно царство и даље падаше непрестано ратујући с Русима, Бугарима, Турцима и другим народима. Борба беше ретко кад срећна по Византинце, који осим тога бејашу још ослабели и због силних унутрашњих свађа и религиозних препирака.

Између владара који дођоше за Јустинијаном примећува се Ираклије, који владаше од 610 до 641. Многобројним победама у Азији (још пре владе) помоћу Персијанаца беше покорио многе земље. Он покори Сирију и Арменију, и додвори својој царевини славнога мира и један срећан час, који одавна не имађаше. Под Ираклијем војска беше сведена на 70000, и то готово саме коњице. Забачена пешадија дође на скоро у крајње презрење.

Од 668 до 685 Костантин III разви дух и та-

ленте ратне, у рату Сарадинскоме; он прописа логоровања и путовања, движења и еволуције; уреди ратну уметност и заштићаваше писања и знања: под његовом владом изнађе се грчка ватра.

Царица Ирина присвоји скиптар 790 год. Она доби користи неке над својим непријатељима: ал она уништи више врлина својих свережим поступцима, јер она уби најпре свога мужа а после рођеноме сину ископа очи. На послетку узеше јој трон и умре у беди.

Царевина врло нагло падаше. 820 год. она пређе на расу Шигијена. 1204 Костинтинопол паде у шаке Французима и Млечићима, — после четврте крстоносне војске. Латинска раса почела је да влада са Бодуином, фландријским грофом. Године 1261, пређе царевина на грка Михаила Пелеолога; наизад 1453 Турци под Махмудом II отеше Цариград и посташе господари свега онога што још остаде од провинција.

Ми смо гледали да у овој краткој историји римскога народа покажемо све појединости, може бити где где и по дуже, — само да би што јасније видели како образованост и оружје иђаху једно према другоме у своме напретку као и у своме паду. Побројмо дакле главне црте:

Ромуло, који бејаше у исти мах жени ратни и законодавац, основао је нови Рим, и оте од Сабинаца жене за своје прве обитаоце. Он узе самнитско оружје, по војнички устроји вечиту варош и основа легион; састав овога беше основ величини римској.

Он је ратовао с народима, који покушаше да

освете срамоту Сабинску, и са победитељима и побеђенима основа друштво једно, у коме сви имаћаху једнака права.

Нума је дакле добио народ са чисто војничким установама; осим тога многољудног, ратнички расположеног и ваљаног; у исто доба римљанин беше умерен, навикнут на посао нарочито на земљорадњу, са извесном склоношћу према религиозним мислима. Поред таквих великих својстава народних могуће је било утврдити основе великој моћи, и није чудо што се могаше усавршити законска система, јер се развијаху религиозна осећања и основа догам божанствени. — После своје смрти остави Нума своје наследнику варош, у којој обитаоци немаћаху никаквих старих грубости, и који бејаху навикнути на породичне усладе; ништа не изгубивши од њиховога патриотизма а нарочито вештине војне којом се одликоваху.

Алба је покушала да изјави своје стари притисак на Рим, као што га негда имађаше, али њу победи млади нараштај деце основачеве.

Краљеви се пењаху наслеђеном снагом државном, али се одмах виде злоупотреба апсолутне владе, и кад се поносити Тарквиније попе на престо владарски, јасно показа народу и земљи да оваквом владом неће се далеко отићи моћи: он беше необично свереп. И његови вазали морадоше му оборити престо и уништити са свим то достојанство краљевско.

Рим се прометну у републику: и једнако раздељење земље и грабежа, умереност, презирање рас-

коштва, љубав и понос отаџбинска, — учинише те преоблада војнички дух; који осим тога уздиже још веџбање телесно и руковање с оружјем, јер сваки слободан грађанин бејаше војник; бејаше изреднога начина за управљање војском; конзули и остале старешине само могаху бити најспособнији људи у писању и знању с оружјем; и беше установљено да се не мире с непријатељем никад после бегства. Тајве бејаху клице величини римској.

Али се на скоро виде, како бесни трибуни подстицаху мрзост народну према патрицијама, и подбадаху борбу између њих својим огњевитим речима; ту бејаше сваке врсте политичних препирака; странке се бораху са жестином да искоче људи одрешити и ваљани. Да би осигурали савршену раздвојеност између народа и заповедника тих великих трвења, и да би отклонили непрестане распре између племића и народа, много се ратовало; и ова ратовања увеличаваху све више и више државну снагу.

Послаше се у Атину посланици, који проучише грчке законе, и после њиховог доласка, изберу десет старешина, којима беше дужност да пишу законе и да владају за време док утврђена правила не изиђу. Ето то је управа децемвира, која беше у почетку праведна, али доцније пређе у тиранију. За то на две године за тим поставише два консула да управљају судбином републике. Ратови и о свајања продужише се; и Рим је већ господарио народима Италије, а моћне краљевине тражаху савеза с њим. Знања и уметности напредоваху, почасна права се-

натска, народска и маџистратска беху веома сигурна.

Дође ривалност противу Картаге: две силе колико страшне толико неједнаке хоће да подену борбу, да окушају своје силе, и та се борба могаше свршити само пропашћу слабије силе. То беше Картага; но Рим би за цело пао, да је Ханибал и даље продирао у будућу краљицу свету, место што се одмараше и забављаше љубављу, после битке код Кане. Али не бејаше дошао тренутак да пропадне народ, којему је суђено било да оснује морално јединство васионога света: за то страховити непријатељ сили римској изабра Капују за свој главни стан, и може бити за средреду својих нових освојења, нимало не предвиђајући да трошећи свој дух у овоме легду покварености и разврата, ништа друго не чини но се покорава неумоливоме закону судбине.

Рим разуме тајну положења; да сатре своју противницу, ваљало ју је ударити у срце: највећа и најсилнија војска би одаслана у Африку.

Картага подлеже: другаче није могло бити: она беше слободна пре свога противника; њена поквареност беше већа и продрла је била и до најнижих класа; тамо продаваху јавна звања за паре, богатства су сасређена у мали број руку, много грађана живљаху у најгорој сиротињи; у вароши беху две партаје; једна је хтела мир, друга рат; док у Риму беху листом сви грађани одушевљени ентузијазмом освојења; Картага не надгледаше поткрепљавање своје војске, а то је требало радити, и за

време рата у Италији она остави Ханибала самоме себи, прем да је он непрекидно искао помоћи да би могао продужити победе и ући у Рим. Себичност беше до крајности понизила све људе; и трупе у три четвртине туђе и под туђинским вођама, не имађаху никакве друге побуде до примамљивости пљачке; а код Римљана бораху се леђиони са народном поноситошћу и за своју сопствену ствар. Тако потучени картажани буњаху се против својих вођа и распињаху их на крсте, док се Римљани и у крајној опасности држаху строге дисциплине. Ако ли почну бегати, њихне вође имађаху право да их десеткују не би ли се само одупрли непријатељу. После првог Пунског рата Картага распусти своје најамнике, не плативши им извесне суме; ето за то се триумфи прометнуше несрећом. Нежност је истрошила људе и ведбања која іачају снаге телу, беху занемарена. Пешадија римска далеко надмашаше својим оружјем, својом опремом, и својим особитим способностима; и прем да противно томе беше у коњици іер је била од савезника, ипак њена претега не даваше победе. Наизад Картажани као народ одан трговини, не уважаваше знања колико треба, а њихни ратоборни непријатељи, жељаху што и научити. —

Римљани, чувајући увек сверености својих дедова, заведоше гладијаторске борбе за првог Пунског рата. Ова установа іесте постанак светковинама театарским: медицина поста наука.

За другога рата Пунског, Рим је имао да се бори са Грцима. Марцело узе Сиракузу, и његови војници убише Архимеда, прем да овај вођ издао

беше заповест да поштеде славнога ђеометрика и механика. Одношаји који посташе са овом вароши, правим огњиштем просвете, развише кус за науке и уметности грчке. У то је доба постанак анализа римским, и другим славним делима.

Није много година прошло и Грчка је била са свим покорена и поста римска провинција под именом Ахаје. Рим усаврши своју образованост прилагодивши себи и ону покоренога народа. Пре педесет година покорење Антиоха великог краља Сирског, начини Римљане господарима малој Азији; доцније они покорише целу краљевину: ал онда напустише и ону простоту и строге обичају давних времена.

Ова грдна освојења унесоше у Рим луксуз и Азијске обичаје. Поквареност која почиње у овој епоси, даје народу победнику са свим други изглед. С дана на дан опадаше презрена добродетељ у корист себичности и славољубља, а уздизаше се власт помоћу беседника, који умеђаху стећи народне наклоности. Као консули они заповадаху војском а као ђенерали, набављаху себи приврженика средством војске која је им поверена, и којом се служажу кад је само било од њихове личне користи. Окружни мађистрати упропаћиваху провинције срамним данцима; закон о заштити плебејаца измени се на народну штету; грађани се оставише војничких већбања; Рим више не бејаше стан. Почасти, титуле и плачке од побеђених јесу искључна плаћа сенаторима, патрицијама, нобилима и кавалерима: на обичаје јавне беше ударен печат сујете и ранзежености источне.

WWW.UNLIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Право грађана уништаваше се све већма. Корисније је било бити гледалац у форуму но служити у војсци: љубав према отаџбини хладнела је више и више.

Сула, победитељ Азије, захтеваше тако грдне откупе, да становници продаваху своје жене и своје девојке; многи и себе продадоше за новце, не би ли задовољили углађеност разузданих римских страсти.

Док је год овај тиран господарио, од пада и смрти Марија, свога противника, потоцима се пролеваше крв грађанска и он раздаваше добра својих жртава, солдатима који издаше своју отаџбину а осташе верни његовој намери. Од тада све си могао купити: са златом се могаше добити народно мњење, заштита сенатора и мађистрата; навала свега тога угуши слободу.

И варош, која у своме почетку бејаше тек скромно сеоце, постаде 130 год. пр. Хр. светским господаром. Али њена поноситост бејаше и клица свима рђавим страстима грађана њених; благородство римско бејаше славољубиво и насилничко, народ се одаде раскоши: а војске иђаху њихним трагом. Нумидијски краљ Југурта, пошто је све комисаре римске поткупио, кад оно у његовој краљевини неред утишаваху, полазећи из Рима рекао је: **Покварена вароши, ти би врло брзо ишчезла, кад би било неког, који би те могао новцем купити.**

Унутрашњи нереди међу народом постајаху све озбиљнији и тежи: робови се бунеше и с оружјем у руци тражаху слободу своју. Растројство је све јаче и јаче било између победитеља, који се беху упели

да диктатуру доведу; и душевно опадање, које је вазда предходник телесноме паду, — особито успеваше.

Распре између Марија и Суле, закрађиваху душевно напредовање војсци; доцније, Цезар и Помпије бораху се, и солдати научише и узнаше за партаје, и увидеше своју велику важност. Цезар разреди легијоне своје водећи их ка победи; но утицајем пак својим према њима могао је учинити да се уздигне изнад свију ривала својих и да постане покретач у судбини Рима; јер дозволивши да плебеји могу на форуму бити и у војсци служити, беше прекинуо све свезе које везиваху грађане за будућу републику; солдат не беше више грађанин и служио је само ономе којему више плаћаше.

Јулије Цезар беше први војвода, коме се важност и ауторитет ширио по свима гранама владе; по своме дару, као војвода, он беше спојио говорничку речитост и знање администрације; он бејаше добар законодавац, ваљан философ, уметан астроном и даровит математик; он је јако заштићавао науке и писце. Па оволике своје врлине, здруживши са римском снагом, увелича Цезар моћ државну; и он док подјармљиваше читаве народе, волео је полет знања, науке и лепе уметности. Те због тога се и представља он, како у једној руци држи књигу а у другој мач, с овом девизом: **Ex utroque Cæsar.** Али патриотизам републиканаца, који још беше негде заостао, намисли и уби човека, који се беше огласио за полу-бога, ставивши своју статују у Капитолу покрај Јупитерове. (Продужиће се.)

ИЗЛАЗИ ТРИПУТ У МЕСЕЦУ И СТАЈЕ ШЕСДЕСЕТ ГРОША ГОДИШЊЕ.

ГОДИНА

4

1867

ВОЈИН

БРОЈ

21

20. Јулија

ЛИСТ ЗА ВОЈНЕ НАУКЕ ВЕШТИНЕ И НОВОСТИ

изд. и уређ. Драгашевић официр.

Образованост народна стоји у тесној свези са његовим савршенством
у уметности ратној.

ОБРАЗОВАНОСТ НАРОДНА СТОЈИ У ТЕСНОЈ СВЕЗИ СА
ЊЕГОВИМ САВРШЕНОСТУ У УМЕТНОСТИ РАТНОЈ.

С Француског.

(Продужење).

Влада Октавија првога императора, беше здраво срећна и његово време од четрдесет и четири године, бејаше час апогеје величини и образованости римској. Из покорене Атине пренеше у Рим библиотеку, јединске музеје и најславније рукотворине у целој Грчкој; учевни људи измешаше се једни с другима. Списи и уметности бејаху у пуноме цвету под Августовом владом, које заштићаваше Мецена министар и пријатељ Октавијев. — Цезар је био велики пријатељ **Виргилију**.

Но ма да Август бејаше прави монарх, опет је он поштовао републичке установе; јер се његово господство савијаше свакад пред сенатом и народом. Он беше умерен према грађанима, апсолутан према војсци. Војска, која имађаше преко дванајест кохората преторијана, имађаше добру дисциплину и по-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

штоваше цара у свима окрузима; ратна уметност не изгуби ништа од свога полета, који јој заостаде још од даровитога Цезара. Довољно ће бити ако кажемо, да оружја, списи, знања и уметности заједно напредоваше, и бејаху на највишем ступњу који и кад достигоше у целој старом свету.

Па у време Цезарево и Августово, живео је највећи број учевњака, који се прославише у разним гранама људских знања. На првоме као месту стављамо беседнике: Цицерона, Хортензија, Јулија Цезара; у поезији: Орације, Виргилије, Катуд, Тибул, Проперс, Овид, Лукре, Петрон, Федро; у комедији, трагедији и сатири: Овид, Сенека, Теренције, Јувенал; за историју: Јулије Цезар, Салустије, Тит-Ливије, Квинт-Курције, Корнелије Непос, Валерије Максим, Флорије, Јустин, Светон, Тацит, Плутарко, Флавије Јозеф; у философији: Цицерон, Сенека, Плиније млађи; у географији: Страбон, Помпоније Мела, Плиније; у медицини: Антоније Музо, Корнелије Целзо, Галијен; у архитектури Витрив, итд.

Но поред свега мира у време Августово, друштво римско и опет не могаше уживати сајне среће; јер њему не достајаше вера, основана на ришћанској љубави према ближњему; права човечија беху савршено непозната; **основ општега братства и зближења** могаше само да моралише народ, коме беше омилио мир и театри; међу тим богаштина је хтела да живи само у својој фантазији, окружена луксом и удољствима, на која се још по одавна научише.

Октавије умре у 76 години, кад сину Јосифовом

И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

INILIB.RS

и Маријном бејаше тек 14 год. Народ тужаше јако за својим царем, јер само он могаше предвидети да његово време беше последњи часак слава и славе у целој својој ширини.

Август је имао извесну слабост према својим трупима: знајући да војсци његовој требаше величина, обасу је поклонима; он уведе праву субординацију. За историју његову такође је још једна погрешка његова што Тиберија изабра за свога наследника, кад му познаваше све мане његове: овај страсни силеџија са свим брзо доведе војску на тачку пада и пропасти.

Сви владоци Августове породице који се један за другим ређаше до Нерона, с којим се и угаси племе владалачко, — били су силни нељуди и деспоти, који све више и више бегаху од љубави сенатове, народне и легијона: недисциплина бејаше ослабила прву снагу државну.

Владоци из Флавијевога дома, који отпочеше с Веспасијаном а с Комодом свршише, задржаше тек за неколико година пропаст царевине срећним ратовањима; за кратко трајаше послушност у војсци. Они заклањаше уметности и обрађиваше философију. Међу тим славољубље у свима, класама друштвеним бејаше прешло сваку меру неизмеран лукс и безгранична жеђ за богатством окужила беше све класе народне. По што парадна путовања цара Адријана расуше онолке пороке у провинцијама, народ брзо клону: логоре више не брањаше римски грађанин, већ само стари војници, уз које дођоше странци и робови. Не бејаше више

царских гарнизона по варошима: ове једну за другом нападаше и пљачкаше силна одељења солдатије, и мали узрок требаше, па да се приволе к једном или другоме: тако Римљани постадоше немарни према свима рђавштинама; врлина војничка беше презрена. Средња Галија и десна обала Дунавова, бејаху једини предели одакле се још могаху војници узимати: Рим и италијске провинције не даваше више ни једнога солдата. Служба војничка страшила је римскога грађанина; док међу тим Гали се изучише у оружју, страху и логоровању и дадоше на скоро војсци таквих војвода, који се могу с некадашњим Цезаром упоредити.

Владе Антонинова и Марка Аврелија бејаху срећне као ниједна под и којим царем који пре бејаше; но пажљиво проучавајући историју, открива се клица зла, која се развијаше под њиховим наследницима: њихово највише старање и велика љубав к доброту, истина су јамчили срећу у спољашности, али они нису били кадри да сруше унутрашње зло, које узимаше све то јачи мах. Спокојство и јаван ред владаше у целој царевини; али постојаше у исто време неизложиво зло једно, у толико жалосније, у колико не имађаше никаква очевидна основа да се отклони. Ово летаргично стање долажаше отуд, што се богатство све више и више гомилаше у рукама неколицине, и што народ полагао изгуби своју срећу: судбина његова рачуна се у неколико познатих породица, које дељаху живот гомили и пролеторијату, исто као какву милост; и ово преобрати варош Рим у неки другачији, где неколико господара

заповедаху великој множини робова. Грађане не протериваше нити убијаше, као што то чињаху за времена Маријева, али их поставише у мртво, неснажно стање. Такав је узрок пропасти њиховој, доиста узрок који угуши љубав к отаџбини, што је клица свима врлинама и грађанским и војничким, а само су ове кадре да одрже друштво и царевину.

После Комода, кога убише због његове бесноће и сверепства, — видимо бедну управу под владом војинства. Грешни тирани и луди глупаци бејаху узрок те се поче да крши поносита зграда, која владаше целим познатим светом; само такви владари беху узрок те се на један пут заборави уметност ратна: они губише и протериваше већину својих добрих војвода, у место да их награде и одликују; све војске беху састављене више од странаца; куповаше помоћ војну; и само у ово доба римске царевине могло је се видети, како разуздане вође још разузданіе и бешње солдатіе, а нарочито преторијани, прописују законе императорима земаљским и убијају их; које је особито било онда и под оним владаром, који им покуша стати на пут и који се упе да реда доведе: наизад, леђијони окретаху леђа у борбама и ратовима, јер бегство постаде са свим обична ствар.

Пример беднога Хелијогабла уведе у моду употребу драгога камења, злата и свиле у намештајима и одељу; правише се чести и скупи банкеті, срамна ликованја и празници. И може се рећи да се стари свет свршава са овим тираном.

За време треће епохе, смањи се јавно сила царевине, која у осталом управљаше без и какве пре-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

поне од народне стране: у леђиону једва да шест иљада људи бејаше.

Разуздани и распуштени солдати, а које вођаху славољубиве вође, оставише границе земаљске и дођоше у унутрашњост да нередe гледају и помажу им, у место да одбијају наваљивање бујних варвара. Те тако несташе баријере која бејаше пред хордама туђинским, земљишта римска беху поплављена под владом цара Галијена; и пропаст народна, која беше већ огрезао у гњилости, постаде очевидна и неуклонива.

У овоме ужасномe нереду, природни нагон вољења самога себе учини, те великаши војнички дођоше на мисао да избирају царева, који би их спасли, и Клаудије II, Аврелије, Тацит, Проб и Диоклетијан само с тога дођоше на престо. Но ови владари само су за неко време могли да продуже самртну борбу царевини, која бејаше најопасније рањена; јер војнички разборити сталез и уметност ратна, беше давно сахрањена. Војници не имађаху више права на грађанске службе; разнежени римљани не могаху више подносити тешке уморе и трудбе у становима: земљу готово нико више не обрађиваше; дивне долине и плодне равнице претворише се у јадне и жалосне пустаре.

Галијен ископа гроб Риму и његовој влади, кад издаде декрет, који не дозвољаваше сенаторима у војсци служити; и војска мирно забележи ову наредбу у свој регистар, јер им она дозвољаваше понизити се у бешчастним задовољствима. Кад несташе срца војнога — њених вођа, и кад ишчезоше поно-

сити бранијоци отаџбине, онда је морала срамна влада да потрчи за робовима и да међу побеђеним непријатељима тражи војнике за своје војске.

У трачким и илирским легијонима још беше заостао по који римљанин, све остале војске бежу од варвара: пешадија, која до тога доба бејаше први елемент војске, изгуби своју важност и поче уступати бујној кавалерији и новоме нараштају.

Константин обуче пурпуру и беше велика помоћ хришћанству, узевши крст за символ. Он пренесе столицу у Византију; и раздвојивши снагу војничку од грађанске, замени деспотизам солдатне још црњим деспотизмом дворана. Било је часније и сјајније бити слуга дворски него ли служити у легијону; и једно од највећих зала, које могаше ожалостити правог патријота беше то, што љубимци монархови долажаху на највиша места војничка, а не бежу никад војници и људи од заната; ова куга отпоче с владом Диоклетијановом.

Теодосије I, велики Теодосије беше последњи владар, који могаше још да продужи живот саломљеној царевини. Његова два сина дођоше за њим; Хонорије на западу, Аркадије на истоку; али они бејаху савршено независни и раздвојени. И од тога доба бејаху две царске круне. Узроци распадању непрестано се продужаваху, шта више још прирашћиваху. И историја нам износи само призоре грађанскога рата, упадања варвара, пљачкање провинција, откидање земљишта, и много кнежева, како се на владу пењу, ал у исти мах готово и падају од руку побуњене војске. Војска бејаше у тако несрећном

стању да гласовити војвода Стиликон не смеђаше се побити с варварима, већ их поби глађу, опколивши их јаком циркумвалационом линијом.

И ова раздељеност царевине трајаше до времена кад Аларик уђе у Рим, у који мах престаде живети западна царевина.

Источна царевина продужи падање непристајним унутрашњим политичким и религијозним трвењем, а међу тим бораху се са својим војскама против Хуна, Гота, Бугара, Перза, и Арапа, који непрестано грожаху њихним границама; одани луксу и греху азијатскоме, цареви постадоше прави деспоти: врло их мало има под којима држава могаше да слободније погледа бела света. Јустинијан беше најбољи од свију њих. Па при свем том његова тридесетогодишња влада беше са свим бедна, јер осим свију порока што их показасмо, видимо како сваке године падаше по 200000 људи и више, за сво време навале варвара, које се продужаваше до пропасти царевине. Куге и страве у земљи увеличаше још већма беду.

Већ у овоме времену трупе римске беху савршено изопачене; упражњења коњаничка чињаху се само на турнирима, а пешадија чињаше смешна движења и параде рату непотребне; врло је ретко било видети војводу, који би умео командовати легијонима, и који бејаше кадар да у њих удахне послушности и да их поведе на победу; и ако би се случајно какав нашао, био је неумоливо жртвован зависти царевој.

Изгледа чудно на први поглед, како један тако велики владар, као што беше Јустинијан, не могаше

да уздржи пропаст царству: али његова је влада очевидан доказ, како краињу оскудицу трпљаше царевина, што њени владари не притежаваху никаква дара војничкога, — јер само још ово могаше унапредити добро и донети изгубљене среће. Па и невојници веле, да та оскудица у војничким талентима код суверена, беше једини узрок несрећама, које жалостише његов народ. Он поче да влада у 45 години, без да је пре тога и кад ратовао; по што постаде цар, он не покуша никад да војску уреди, и без и какве способности војне, он издаде мере, којима се највише приписује растројство војске: јер он забрани грађанима да оружје носе, а оне друге класе страшно га омрзоше, кад издаде заповест да се у оружју вежбају. Такође, дође се до тога, да рекрутовања бејаху здраво ретка, и војске изношаху највише двадесет илада кад оно њоме управљаху гласовите војводе; па и ове војске саставише готово из све самих непријатеља царевине. Срећа му бејаше наклоњена, и са тако способним војводама као што беху Велизар и Нарза, сваки други суверен вичнији ратној уметности, могао би високо уздигнути своју царевину: али воља се дочепа душе монархове, и сваки пут, кад Велизар добијаше сјајних победа, цар га примораваше да одступи и исказиваше му мало цене: бедни војвода сврши доведен у најцрњу несрећу.

И римљани бејаху већ неспособни да носе бојнога оружја, па шта више и да бране своја огњишта; грдна блага, која потрошише док саградеше толике тврде градове на границама па и у унутрашњости, бејаху савршено изгубљена и нимало некористише.

Ове баријере бејаху искрхане и постадоше никаква помоћ, и варвари могаху сваке године по читавих 300000 излетати од обала Дунавових до средине царевини, и хараше и носиле са собом грдне пљачке и много робља. При таквим тријумима трупе царске кушаху да бране, које им до неког извезног степена и улеваше респекта код нападача, јер им препречаваху даље унутра продирати, али их свакад остављаху да опљачкано однесу; покрај свега тога Рим бејаше пет пута освајан.

Па даље, празноверје учини живих успеха, а са овим неправде, грешна весеља, млитавост, осетљивост, наћесноснија неслога, бешчашћење, дављење деце, општа меканост и разњеженост, неред и непослушност у војсци, која беше дошла чак до распуштениости, малодушије, савршено презрење и одвратност од науке, пропадање вештина, крајња срамота и стид у свима стварима: — учинише те напоследку и развалине целе римске моћи несталоше 1204 године.

Селанце у постанку једва познато, поставши под Ромулом својим основаоцем чисто војничко, би доцније цветна престбница, за тим моћна република, а на послетку главна варош васионога света; и поче господарити земљиштом које са севера на југ бројаше 600, а са истока на запад више од 1000 миља, или што је једно исто више од 600,000 четвртастих миља. Оружјем задоби себи Рим првенства: његове му вође дадоше законе, а ови образованост, која покрете знања и уметности: знање и уметност ратна опадаху са опадањем оружја; основу војничкој дисциплини поткопа мрзост и славољубље препоручитеља за

конзулатство, који беху вавек готови да злоупотребе заповедништво у препиркама — форумским; ту основу поткопаваше још и тиранство, слабост и разврат подлеца и покварених господара; па и славољубље, себичност и ривалност вођа који имађаху уплива на војнике. А другаче и није могло бити. Сенаторима је било забрањено да буду војници, а средња се класа није могла учити оружју, јер се у војску узимаху робови и људи из побеђених народа. Овај узрок са тим, што се заповест над војском даваше у руке вођама и министрима који не беху римљани, умножи непослушност и побуне у војсци. Сад потомци варварских народа узимљу царева под своје закриље, и шта више ови исти варвари пењу се на престо. У почетку се бораху грађани римски да одбране слободу, а сад тирани држаху туђине и окружаваху се најмљеницима да одрже ропство.

Што освојења већма умножаваху силу римску, то се и пороци друштвени сложније развијаху. Јер победници доносаху са собом блага, насиља и искварене азијске обичаје. Оне снажне добродетељне и часне матроне, које се у прва времена ношаху просто и провођаху време у својим кућним пословима, дајући отаџбини децу кадру да је бране и улевајући јој у срце е је већа смрт од бешчашћа, те матроне рекох посташе предмет подсмеха. Јер су вера сељачка и богаства, у кратко натурализам и сенсуализам изопачили срце женско. Додајмо свима овим узроцима пропасти још и поделу царства на два дела и пренос столице царске у Цариград, од кад запад поста лака пљачка за народе са севера; исток све

више тоњаше у нереду и разнежености азијској; унутрашње препирке не престају јер су следствие мекуштва, а хорде необразоване али убојите сваки дан се уцаху борби.

На своме је месту да приметимо, како науке и уметности, по што Рим оставише, полагаано замакоше ка поповима и духовним главама, које негујући их ширише им границе и расипаше између варварских народа после њихове неодоливе навале. Треба признати да је хришћанство, извор свакоме добру, било хранилац наукама које одбегоше од идоларске пошварености; само на грудима цркве нађоше склоништа, за време друштвенога катаклизма где све пропало беше; па из тих тамних простора излеташе одбегла чеда спасења и расипаху своје дивне зраке у новија друштва и прекаљене земљине обитаоце.

За историју Рима везан је живот и судба свију оних народа, који суштаствоваше за више векова; и историја римскога народа није ништа друго до прича о војскама његовим. Шефови владе у овој царевини били су са врло мало изузетака најузвишенији у мађистрату или на престолу, — само са њихових великих способности у ратовању, са њиховога моћнога утицаја или још и са своје велике важности, коју уживаху код мирне војске или у побунама њеним. Има много људи, који бејаху ратници и законодавци, а што је још чудније, готово сви ти бејаху плебеји, из најниже класе, па шта више и из робова; но ово им учини само њихова велика услуга држави нарочито на пољу бојноме: те квиритске столице, трон краљевски или и царски — беше награда њиховој тешкој труди.

Ми ћемо да споменемо само оне између њих, који се одликоваше особито у пословима државним; краљеви: Тулије Хостилије, Тарквиније стари и Сервије Тулије, који бејаше роб; конзули Кај Теренције Варон, Марко Перпена, Емилије, Скаур и Марије; цареви Веспасијан, Хелије Пертинасије, Максим Пипијен, Емилијан Аврелије Карије, Диоклетијан, Галер, Максенц, Максим II, Костантин, Лициније, Валентинијан, Прокопије, Марцијен, Теодосије, Берсеније Јустин, Анастас, Василије, Михаило Калфат (и Calfates), Михаило Палеолог, Михаило Пастагоније, Ромен.

И овако ми изложисмо све природне узроке, који доведоше снагу, образованост и оружје Римско на тако високи степен сјајности и величине; па видесмо каким начином пропаде све то и оде ка неизображеним народима. Сад после свега тога, не ће сувишно бити да покажемо надјестаствено движење, које руковођаше материјалну снагу у тим изванредним временима.

Хришћанство, чији је постанак утврђен још при стварању човека и непослушности његовој према законима свемогућега, — то Хришћанство велим, морало је се појавити под симолом божијим изражено у непроменивим простим догмама; јер само као такве моглоше да уђу и у срце најпростијим људима, који су расути по целој овој земљи нашој. Потомци првих људи искварише се и општи потоци заврши њихов живот; али Вишњи није хтео и да истреби свет, већ само

да га освести: он изабра једну породицу, којој намени да оживи земљу, и да роди народе, који се похутом удаљава мало по мало од послушности божије, одадоше се лажним боговима, од којих ни један не симболисаше јединство створова и љубави узаймне, која мора постојати између људи; те тако сви падоше у крајњу разврат и у најгрешније пороке: и друштва њихова основаше се на неморалноме темељу ропства, а које је извор најнижим страстима.

Избављење рода човечијега бејаше остављено породици Аврамовој, и не бијаше могуће радити с успехом на вери хришћанској, ако политично јединство не постоји пре тога. Требало је дакле прво моралом пробити непробојне баријере, које се противише свакоме појаву религиозних идеја; уједињење свију непријатељских народа ваљало је се да изврши, сви народи требало је да имају само једнога господара, ако се хтеде да постигне тај чудан резултат: и небо изабра да тај господар буде народ Римски. И он, ма да из малене дружине постаде, разборитом снагом уздизао се све више и више, један народ за другим падао је под његово закриље, и за седам векова рада и ратовања створише васијону монархију.

По што се ово постиже и по што римска снага доби највеће своје ширине, ваљало је да ратови престану, те да се неослабиви планови створитеља могу извршити. Август, који не знађаше намере божије, био је инструменат општега мира; царевина цветаше

WWW.UNLIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

под његовом владом и уживаше доброте, које му Октавије даде у тренутку кад кудну сахат извршења пророчкога. Исус се роди да моралише људе, а које је највреднији и најтрајнији извор свакој срећи. Нов догам расу се по целој свету и хришћанство клицаше на све стране, ал лагано. То бејаше највеће добро које нам даде наш творац, и наша ниска душа никад не може савршено поимити величину намере и постојанство тога Бога и човека.

Крст спаситељев, то је најача баријера, која у историји раздваја идоларна стара времена од нових векова. С једне стране види се дружина, коју склопише робови у мраку, а с друге живот рода човечанскога основан је на савршеној једнакости свију створова умних, обасјаног зраком Еванђеља.

Вечита варош свршивши дакле своју мисију, није могла више да учува господарство над светом, које човек сам није могао очекивати: требало је сад да сиђе са своје величине, те да учини места новим народима, који ће имати за основ нову Христову образованост. Да би се извршило преображење једне тако превасходне моћи, Рим је требао да са својим грудима закопа праву клицу неслози и квару; и било је тако. Многобоштво које је развијало ужас и страх, на један пут постаде сангвинерно; народи видеше како се утишаше свети обичаји војинства и друштава; и суверени: насилнички, зверски, глупи, огрезли у страстима и пороцима, са својим гнусним примерима гонише народ да се ода гњилости, ропству, презрењима, страху, стиду и најзад малодушју.

Стари римљани не би могли да познаду своје изопачене потомке, а нарочито у приликама где дозвољаваху да их победе народи неизображени и невични у оружју, али код којих поједини, задахнути јаком душом, имађаху инстинкта образованости, коју израчуна хришћанство. Аларик, тај сиремашни роб срца, без престанце наваљиваше на Рим, и срушио га је — тај Аларик велим, са својим Висиготима, беше први инструменат високих планова божијих.

Добро ће бити да се још једном опоменемо посматрања, које нас доведе до свршетка успомена историје римске.

Што се више пропасти својој приближаваше царевина ова, све се више лукс и префињена задовољства и усладе умножаваху; индустрија их усавршаваше и исцрпела беше сва средства уображења само да створи објектима новог и живог вида, или да нагомилана блага што пријетније проћерда разнеженост угњилелих римљана. Огресли у сладостима светковина, они јеђаху лежећи на стидним постелима: најмањи камичак био би веома тежак њиховим раменима. Ово једнострано усавршавање индустрије, слажући се са опадањем знања, писмености, лепих уметности и рата, као год и други моћни разлози, који не би били овде на своме месту, — морају нас савршено убедити да главно богатство државе једне и снаге њених обиталаца, — стоји на земљорадњи.

(Продужиће се.)